

Introducere

Prezenta lucrare este o parte a unui proiect mai vast de investigare a istoriei Republicii Moldovenești în perioada sovietică, inițiat de autor. Proiectul va cuprinde o perioadă de 70 de ani, cu începere din momentul creării autonomiei moldovenești în cadrul RSS Ucrainene până la dezintegrarea URSS și constituirea statului independent Republica Moldova. Această etapă a fost una dintre cele mai importante în destinul istoric al poporului moldovenesc, presupunând o serie de transformări politice radicale, distrugerea structurii tradiționale și formarea unui model nou, socialist al societății moldovenești. În interiorul acestui segment istoric, sub influența factorilor politici interni și externi, se consolidau și coexistau diferite tendințe de dezvoltare a Moldovei. Studiarea lor constituie scopul proiectului în cauză.

Devierea de la ordinea cronologică a descrierii și începerea proiectului cu studiarea evenimentelor din anii 1940-1953 este explicabilă. În primul rând, această perioadă a jucat un rol-cheie în istoria Republicii Moldovenești. Pe de o parte, ea făcea bilanțul primei experiențe de existență a statalității moldovenești în cadrul sistemului sovietic, iar pe de alta, deschidea calea în fața existenței Moldovei ca republică unională. În al treilea rând, a fost cea mai complexă și mai tragică etapă din istoria țării noastre, fiind marcată de ororile războiului și de oprimarea stalinistă. Amintirea despre stalinism și despre represiunile staliniste, care au afectat o parte importantă a populației Republicii Moldovenești, în pofida interdicțiilor oficiale, s-a păstrat vie în societatea noastră. De pe la sfârșitul anilor '80, răspunzând interesului public, istoricii din Republica Moldova au desfășurat o activitate de proporții studiind aceste pagini dificile ale istoriei. Și autorul lucrării de față

și-a adus contribuția la această cauză comună¹. Acum, înainte de a aborda alte perioade ale istoriei sovietice a Moldovei, e logic să sintetizăm cunoștințele acumulate în ce privește problema creării și dezvoltării Republicii Moldovenești în condițiile stalinismului.

Data de la care începem studiul nu necesită explicații speciale: 28 iunie 1940. Armata Roșie intră în Basarabia și pe la sfârșitul zilei de 30 iunie stabilește controlul asupra întregului teritoriu. Frontiera de stat a URSS a fost deplasată până la Prut și Dunăre. Asupra teritoriului abia alipit s-au extins prerogativele Comitetului Regional Moldovenesc al PC (b) al Ucrainei și ale organelor administrative supreme ale RASS Moldovenești aflate în componența RSSU. La 2 august 1940 a fost fondată RSS Moldovenească, care avea să existe în componența URSS până la dezintegrarea acesteia în anul 1991. O etapă importantă a acestui traseu a constituit-o începutul anului 1953 – limita cronologică finală a studiului nostru. Moartea lui Iosif Stalin, în martie 1953, a produs o serie de schimbări radicale în dezvoltarea sistemului sovietic în general, acestea fiind cunoscute în literatură ca destalinizare. Pentru milioanele de oameni care trăiau în URSS, inclusiv pentru locuitorii din RSSM, aceste schimbări însemnau înainte de toate încetarea represiunilor în masă. Pentru RSSM, republică preponderent agrară, a avut o importanță deosebită modificarea politicii agrare, diminuarea presiunii fiscale și administrative asupra gospodăriilor țărănești.

Procesele care s-au desfășurat în Moldova între aceste două repere cronologice pot fi caracterizate în general ca o etapă decisivă în formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești și a sovietizării ei, adică a transformării preponderent forțate a vieții politice, economice, sociale și culturale în conformitate cu standardele sistemului sovietic socialist. În acest context, evenimentele tragice ale războiului au avut o importanță extrem de mare și

¹ Пасат В.И. Трудные страницы истории Молдовы. 1940-1950-е гг. М., 1994; Пасат В.И. Суровая правда истории. Депортации с территории Молдавской ССР. 1940-е – 1950-е гг. Кишинев, 1998; Керсновская Е.А. Сколько стоит человек / Предисловие и научная редакция В.И. Пасата. М., 2006; Pasat V. Calendarul deportărilor de pe teritoriul RSS Moldovenești. 1940-1950. Moscova, 2006; Postică E. Rezistența antisovietică în Basarabia. Chișinău, 1997.

în multe privințe independentă. Războiul a întrerupt sovietizarea și i-a impus poporului moldovenesc noua administrație. Același război i-a adus poporului moldovenesc nenumărate suferințe și distrugeri. Victoria Uniunii Sovietice în război a fost o premisă nu doar pentru a continua sovietizarea Basarabiei, ci și pentru continuarea dezvoltării statalității moldovenești.

Istoriografia acestei etape a istoriei RSS Moldovenești este impunătoare. Multe studii au fost realizate în perioada sovietică. Dar, deși dispuneau de atributele exterioare ale alurii științifice, multe dintre ele aveau un caracter preponderent propagandistic și conțineau nu numai aprecieri eronate, ci și informații deformate. Chiar și istoricii cei mai buni reușeau cu greu să publice unele date și aprecieri obiective, camuflându-le cu numeroase reticențe sau chiar neadevăruri. Pe atunci nu se permitea să se scrie altfel, ca să nu mai vorbim de publicarea unor studii oneste. Aceasta însă nu înseamnă că tot ce a fost scris de istorici în perioada sovietică trebuie să fie respins și ignorat necondiționat. O serie de surse și fapte puse în circulație de istoriografia sovietică își păstrează importanța. Ele au fost folosite pe măsura necesităților și în această carte.

Anii 1980-1990 au fost marcați de o reevaluare serioasă a moștenirii socialiste, inclusiv în domeniul istoriografiei profesionale. Completarea „petelor albe” ale istoriei era însoțită de revelații și descoperiri senzaționale, cu o tentă evidentă de contestare a tot ce a fost sovietic în trecut. Această metamorfoză poate fi interpretată ca o reacție cât se poate de legitimă la lipsa îndelungată a libertății politice. Situația istoriografică modernă din Republica Moldova nu se prea deosebește de situația din alte foste republici ale URSS și din țările Europei de Est, unde sunt pretutindeni revizuite postulatele fundamentale ale istoriilor naționale, moștenite de la trecutul sovietic de către statele noi. O trăsătură caracteristică a acestei etape noi de dezvoltare a istoriografiei rezidă în punerea în circuitul științific a unor seturi solide de materiale documentare din arhivele strict secrete și inaccesibile anterior.

Câțiva factori politico-ideologici substanțiali influențează dezvoltarea istoriografiei moldovenești moderne. Între aceștia o importanță primordială îi revine tendinței de a restabili echitatea istorică și de a le oferi ceea ce li se cuvine atât victimelor dictaturii

staliniste, cât și călăilor care înfăptuiau teroarea. În acest context, este firesc ca un loc însemnat în istoriografia nouă să revină cercetărilor legităților de constituire și dezvoltare a sistemului totalitar stalinist, a dictaturii și represiunilor staliniste, adică temelor care în decurs de multe decenii s-au aflat sub o strictă tabuizare ideologică². După cum am mai menționat, și autorul acestei cărți a efectuat o serie de studii referitoare la problema represiunilor în masă, a deportărilor și activității organelor represive.

O direcție importantă a noii istoriografii este reprezentată și de studiile de istorie a foamei postbelice din RSSM – o tragedie oribilă, care a lăsat urme adânci în memoria istorică a poporului³. Un eveniment important în viața științifică a republicii a devenit editarea unei culegeri fundamentale de documente referitoare la istoria foamei, pregătite de un colectiv de specialiști sub conducerea lui A.Țăranu, pe atunci director al Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Republicii Moldova⁴.

Cel de-al doilea factor care lasă o amprentă substanțială pe istoriografia moldovenească modernă este existența unei sciziuni în societatea moldovenească în problema propriei autoidentificări. El a influențat și influențează în continuare nu doar conștiința istorică și cea politică a populației republicii, ci și existența unor abordări diferite, deseori ireconciliabile ale analizei evenimentelor din trecut în mediul profesional⁵. Și lucrările istoricilor români exercită o influență semnificativă asupra unei anumite părți a studiilor de istorie moldovenească. În consecință, în republică se fac remarcate tratările istoriei moldovenești ca parte a istoriei române. Sensul principal al majorității studiilor istorice publicate în România se reduce la fundamentarea unității etnice a popoarelor care locuiesc pe teritoriul

² Бенюк В.А. Тоталитаризм как реальность: Историко-политологическое исследование на примере послевоенной Молдовы. Кишинев, 1998; Șișcanu E. Basarabia sub regimul bolșevic. București, 1998; Шевченко Р. Политическая система МССР (1940-1957) // Pontes. Review of South East European Studies. III-IV. CE USM. 2009. P. 170-188.

³ Бомешко Б.Г. Засуха и голод в Молдавии в 1946-1947 гг. Кишинев, 1990; Турия Л., Турия В. Книга о голоде. Кишинев, 1991.

⁴ Голод в Молдове (1946-1947). Сборник документов. Кишинев, 1993.

⁵ См. Благодатских И. Молдова и Приднестровье в поисках «своей» истории // Национальные истории в советском и постсоветском государствах. М., 1999. С. 196.

dintre Dunăre și Nistru, a comunității tradițiilor lor, culturii, limbii etc. Aceste studii contestă legitimitatea existenței independente a națiunii moldovenești și a statalității ei în afara României. În perioada postsovietică, tema respectivă a fost din nou impulsionată puternic în legătură cu mișcarea pentru reunirea cu România, declanșată la începutul anilor '90. În Republica Moldova existau mulți adepți ai reunirii. Dar nu erau mai puțini nici adversarii ei. Acea parte a poporului care se identifica exclusiv ca moldoveni, care s-a contopit de mult și trainic cu identitatea sa moldovenească, își lega speranțele de suveranitatea Republicii Moldova și de viitorul ei democratic. În legătură cu actualitatea sporită a discuțiilor și polemicilor despre „Țara Moldovei”, despre identitatea etnică a poporului moldovenesc, au fost scrise foarte multe studii de istorie, care fac referințe la aspectele generale și la cele concrete ale dezvoltării statalității moldovenești, inclusiv în perioada analizată în această carte⁶.

⁶ См.: Bruhis M. *Rusia, România și Basarabia*. 1812, 1918, 1924, 1940. Chișinău, 1992; Galușenco O. *Crearea R.A.S.S.M.* // Revista de istorie a Moldovei. 1997, nr. 3-4; King Ch. *Language, Politics and Ethnicity in Moldova* // The Soviet Union in Eastern Europe: 1945-1989. London, 1994; King Ch. *Moldoveni: România, Rusia și politica culturală*. Chișinău, 2002 (реферат книги Ч.Кинга на русском языке, сделанный Т. Зембой, см.: <http://www.iatp.md/articles/>); King Ch. *The Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture*. Hoover Institution Press: Stanford, 2000; Livezeanu I. *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation-Building and Ethnic Struggle, 1918-1930*. Ithaca, N.Y., 1995; Poper S. Regionalism in Moldova: Paper for the Political Studies Association-UK 50th Annual Conference (10-13 April 2000, London). - [http://www.psa.ac.uk/Skvortsova.A.I.Transnistrian People - an Identity of Its Own?](http://www.psa.ac.uk/Skvortsova.A.I.Transnistrian%20People-an%20IdentityofItsOwn?) // Moldova Academic Review. - <http://www.iatp.md/academicreview/1/en/article2.htm>; Stati V. Moldovenii la răsărit de Nistru. Chișinău, 1995; Бомешко Б.Г. Образование Молдавской АССР (Истоки приднестровской проблемы) // Ежегодный исторический альманах Приднестровья. 1998. № 2. С. 18; Галущенко О. Борьба между румынизаторами и самобытниками в Молдавской АССР (20-е годы) // Ежегодный исторический альманах Приднестровья. 2002. № 6 (<http://moldova.cc/galuscenco>); Галущенко О.С. О борьбе между румынизаторами и самобытниками в 20-е годы. // Glasul Moldovei. 1998, 2, 9, 16, 23 iunie, 7 iulie; Галущенко О. Население Молдавской АССР (1924-1940 гг.). Кишинев, 2001; Земба Т. Заметки на полях книги Кинга «Молдаване» - http://www.iatp.md/cgi-bin/fetch_en.pl; Negru G. *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*. Chișinău, 2000; Стати В. История Молдовы. Кишинев, 2003; Шорников П.М. Молдавская самобытность. Тирасполь, 2007; Назария С. История международных отношений и внешняя политика великих держав в новейшее время. Кишинев, 2007; Șișcanu I. *Basarabia în contextul relațiilor sovieto-române*. 1940. Chișinău, 2007; Țurcanu I. *Istoria românilor (cu o privire mai largă asupra culturii)*, Brăila, 2007; Репида Л.Е. Суверенная Молдова. История и современность. Кишинев, 2008.

Încă un factor care influențează negativ procesul de creare a unei versiuni general-acceptabile a istoriei moldovenești este conflictul din Transnistria și, derivată din el, tendința de a fundamenta ideea unei statalități transnistriene aparte⁷. Drept exemplu de manifestare a acestei tendințe istoriografice poate servi „Istoria Republicii Moldovenești Transnistriene” în două volume, care, deși e discutabilă din punct de vedere conceptual, introduce în circuit documente și date importante⁸.

În cadrul abordărilor politice enumerate mai sus, istoricii au realizat rezultate substanțiale în studierea perioadei sovietice în Republica Moldova. O serie de studii importante, pe baza unor materiale noi, tratează problema analizată vast a istoriei Republicii Moldova în anii celui de-al Doilea Război Mondial⁹. Cu referință la perioada postbelică, în afară de lucrările enumerate consacrate problemelor foamei, deportărilor și represiunilor în masă, au apărut lucrări despre istoria postbelică a țărănimii moldovenești și a colectivizării, despre dezvoltarea social-economică a republicii¹⁰. O direcție nouă și importantă a istoriografiei ține de studierea rezistenței, atât spontane, cât și organizate, opuse regimului stalinist¹¹. Sunt cercetate problemele istoriei și culturii găgăuzilor¹². De pe la sfârșitul anilor '90 ai sec. al XX-lea au început să apară studii și referințe profesionale referitoare la istoria ortodoxiei și a Bisericii

⁷ См. Феномен Приднестровья. Тирасполь, 2003.

⁸ Partea întâi a volumului al doilea al „Istoriei Republicii Moldovenești Transnistriene”, apărut la Tiraspol în 2001, e consacrată perioadei sovietice.

⁹ Шорников П.М. Сопротивление политике запрета русского языка в годы фашистской оккупации Молдавии (1941-1944) // История СССР. 1991. № 5. С. 166-170; Solonari V. Patterns of Violence. The Local Population and the Mass Murder of Jews in Bessarabia and Northern Bukovina, July-August 1941 // Kritika. Vol. 8, No 4 (Fall 2007).

¹⁰ Anii grei ai colectivizării / Col. de red.: V. Isac ș.a. Chișinău, 1990; Șișcanu I. Desțărânirea bolșevică în Basarabia. Chișinău, 1994; Царанов В.И. Очерки социально-экономического развития Молдовы (1940-1960 гг.). Кишинев, 2002.

¹¹ Postică E. Rezistența antisovietică în Basarabia. Chișinău, 1997; Țurcanu I. Moldova antisovietică. Chișinău, 2000.

¹² Ангели Ф. Очерки истории гагаузов - потомков огузов (середина VII - начало XXI вв.). Кишинев, 2007; Губогло М. Н. Русский язык в этнополитической истории гагаузов (вторая половина XX века). М., 2004.